

## فرهنگ‌نامه اصول فقه در یک نگاه

نوشته: غلامرضا مرادی، مهدی نجیبی\*

### چکیده

نوشتار حاضر به بهانه شناساندن فرهنگ‌نامه اصول فقه در آغاز به کلیاتی پیرامون دایره‌المعارف‌نگاری و فرهنگ‌نامه نویسی پرداخته و در گفتار دوم افزون بر بیان تاریخچه و ویژگی‌های فرهنگ‌نامه اصول فقه در سه بخش (ساختار تشکیلاتی، مراحل اجرایی و شیوه تدوین) به معرفی آن اقدام نموده است.

### کلیدواژه‌ها: فرهنگ لغت / دایره‌المعارف / فرهنگ‌نگاری

آگاهی‌های بشری، از جایگاه بالا و اهمیت خطیری برخوردار است. در اهمیت دایره‌المعارف‌ها و کتابهای مرجع همین بس که موجبات رشد و اعتلای فرهنگی جامعه را فراهم می‌آورند و راهنمای اهل تحقیق‌اند. هنگامی که مؤلف، محقق، دانش پژوه و یا حتی استادی بخواهد درباره مطلبی به تحقیق و پژوهش دست بزند، در اولین گام به دایره‌المعارف و دانش‌نامه‌ها نگاه می‌کند و به مدخلی مراجعه می‌کند که پاسخ پژوهش او را بدهد.

در دایره‌المعارف کلید کار به دست او داده می‌شود و طرح و نقشه کلی تحقیق برای او ترسیم می‌شود و مفیدترین دانستنی‌ها و آگاهی‌ها در ارتباط با موضوع تحقیق که شامل تعریف، دیدگاه‌ها، استدلال‌ها، مراجع و منابع دست اول که خمیرمایه کار هستند در اختیارش گذارده می‌شود تا در گام بعدی به آنها مراجعه کند. بدین سان فرهنگ‌نامه و دایره‌المعارف هر چند پاسخ‌نهایی محقق نیست اما راهنما و جهت‌دهنده پژوهشگر است.

اندیشمندان در تکاپوی کاوش و تولید اندیشه همواره با پرسش‌هایی مواجه بوده‌اند. در اختیار داشتن منابع و مستندها به منزله پیمودن نیمی از مسیر پاسخ به این گونه پرسش‌هاست؛ و نیم دیگر آن نیز از راه پژوهش، اندیشه‌ورزی و ژرف‌نگری فراهم می‌آید. بدین خاطر «مرجع‌شناسی» به ویژه در عصر «انفجار اطلاعات» و گسترش شکفت‌انگیز دانستنی‌ها و

\* پژوهشگران مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی، واحد اصطلاح‌نامه علوم اسلامی

گویا، نقشه‌ها و جدول‌های آماری باشند، و نیز دارای سیستم ارجاع متقابل و فهرست موضوعی الفبایی باشند.<sup>۲</sup>

### ۱-۲- فرهنگ‌نامه

فرهنگ‌نامه اسمی است مرکب برای کتابی که در آن دانش و فرهنگ باشد؛ فرهنگ‌نامه را معادل «دائر المعارف» در عربی و «انسیکلوپدیا» در انگلیسی دانسته‌اند.<sup>۳</sup>

### ۱-۳- دانش‌نامه

دانش‌نامه واژه‌ای است فارسی که آن را به نام‌های حاوی دانش و علم که در آن از دانستنی‌ها سخن رفته باشد، تعریف کرده‌اند و مترادف با فرهنگ‌نامه است این واژه در زبان و ادبیات فارسی پیشینه‌ای دیرینه دارد چنان که ابن‌سینا نام کتابی را که نخستین دایره المعارف علوم فلسفی در ایران است «دانش‌نامه‌عالی» گذارد.<sup>۴</sup> دانش‌نامه را می‌توان گزیده‌هایی از دانستنی‌ها و آگاهی‌های بشری دانست که در یک جا جمع‌آوری شده و برای عموم فرهیختگان قابل درک و فهم است و مراجعه به آن سهل و آسان است.

### ۱-۴- فرهنگ

فرهنگ یا فرهنگ در فارسی باستان معنای «ادب و پرورش» را می‌داد و در فارسی نو به معنای «تعلیم و تربیت»، «عقل و دانش»، «خوب و نیک»، «کتاب لغت» و به کار رفته است؛ در این بحث منظور از «فرهنگ» کتابی است دربردارنده مجموعه‌ای از لغت‌ها که معادل کلمه انگلیسی «Dictionary» است.<sup>۵</sup>

### ۲- تفاوت فرهنگ و دایره المعارف

واژه‌های فرهنگ، فرهنگ‌نامه، دانش‌نامه و دایره المعارف در تداول عام به یک معنا به کار می‌روند؛ ولی در نزد خواص چنین نیست. به اعتقاد برخی، در فارسی معاصر سه واژه «فرهنگ‌نامه»، «دانش‌نامه» و «دایره المعارف» در یک معنا به کار می‌روند و با واژه

دایره المعارف و فرهنگ‌نامه‌ها پاسدار میراث فرهنگی و نشانگر هویت علمی یک جامعه‌اند به گونه‌ای که بود و نبود آنها نشان از زنده بودن یا رکود و پژمردگی علمی-فرهنگی جامعه است.

در جستار حاضر که به منظور آشنایی با «فرهنگ‌نامه اصول فقه» به رشته تحریر درآمده، مناسب دیده شد قبل از پرداختن به معرفی فرهنگ‌نامه مورد نظر کلیاتی پیرامون «دایره المعارف نگاری» ارایه شود.

### ۱- تعریف‌ها

#### ۱-۱- دایره المعارف

این واژه ترجمان عربی لفظ به لفظ واژه فرانسوی «Encyclopedie» یا واژه انگلیسی «Encyclopaedia» است.<sup>۱</sup>

و در اصطلاح گزیده‌ای فشرده از دانستنی‌ها و آگاهی‌های دقیق، موثق، طبقه‌بندی شده و روزآمد از همه حوزه‌های معرفتی دانش بشری یا حوزه‌های خاص است که زبندگان رشته‌های مختلف آن را گردآوری کرده‌اند و سپس با نظمی خاص (الفبایی، رده‌ای، موضوعی) مرتب شده است.

تصوری که امروز دانش آموخته‌گان غرب از دایره المعارف دارند گسترده‌تر از آن چیزی است که در بالا ذکر شد.

«دایره المعارف‌ها» امروزه به کتاب مرجعی گفته می‌شود که دربردارنده گزیده‌ای فراگیر از همه حوزه‌های دانش بشری (دایره المعارف عمومی) یا حوزه‌های خاص از دانش است (دایره المعارف تخصصی) که این حوزه خاص نیز یا یک رشته از دانش بشری است (مانند فرهنگ‌نامه اصول فقه) یا گروهی از دانش‌های مربوط به هم (مانند فرهنگ‌نامه علوم اسلامی) که مطالب یا مقالات آن را مؤلفانی متخصص و زبده نوشته و ویراستاران ماهر و دانشمند آن را ویراسته‌اند (علمی و شکلی) و مدخل‌های آن براساس نظامی خاص (الفبایی، رده‌ای، موضوعی) طبقه‌بندی شده است که امکان دارد همراه تصویرهای

کمترین شباهت را به دایر المعارف‌های امروزی داشته و از دو ویژگی برخوردارند:

- نخست این که کاری فردی هستند (نه گروهی) و در بردارنده دیدگاه دانشمندی خاص‌اند.
- دوم این که، این تألیفات کتاب مرجع به اصطلاح امروزی نبودند بلکه به منظور تعلیم و یا تفریح «باسواد»ها یا قشر خاصی از آنان نوشته می‌شدند.

#### ب- دوره تحول

شروع قرن هفدهم همزمان بود با تحول در سبک نگارش دایر المعارف‌ها که از آن به عنوان نقطه عطفی در تاریخ دایر المعارف‌نویسی یاد می‌شود. در این برهه از زمان «فرانسیس بیکن» به قصد تألیف دایر المعارفی به سبک جدید آثارش را به روش علمی طبقه‌بندی کرد. ثمره تلاش او رهنمودی گران‌قدر در زمینه نگارش دایر المعارف‌ها تلقی شد و راه را برای نویسندگان بعدی هموار ساخت به گونه‌ای که با شروع قرن هیجدهم دایر المعارف‌هایی با شکل و شمایل امروزی به رشته تحریر درآمد.

#### ج- دوره شکوفایی

این دوره از آغازین روزهای قرن نوزدهم میلادی شروع شد و تاکنون ادامه دارد همه شاخصه‌های اصلی دانش‌نامه‌های نوین که عبارت‌اند از: «گزیده‌گویی جامع‌نگری، مستندنویسی، فشرده‌نویسی، ایجاز، ریزکردن مطالب، ارجاع به منابع دست اول، طبقه‌بندی و نظم، ارجاع‌های دوطرفه، ویراستاری‌های سطح عالی، مصور بودن، فهرست موضوعی در این زمان ابداع شد.<sup>۸</sup>

#### ۳-۲- دایر المعارف‌نگاری در جهان اسلامی

تاریخ اسلام، تاریخ ظهور و گسترش علم و فرهنگ درخشانی است که تا تاریخ بشر وجود دارد زندگی از آن گرمی و نشاط می‌گیرد.

جرج سارتون در کتاب «مقدمه بر تاریخ علم» دوره‌های تاریخ علم را به ادوار پنجاه ساله تقسیم کرده و هر دوره را به نام یکی از برجستگان علم نام‌گذاری می‌کند،

«فرهنگ» که به معنای کتاب لغت یا واژه‌نامه است، تفاوت دارند.

برخی دیگر بر این باوراند که دایر المعارف‌ها به لحاظ شمول به عمومی و تخصصی تقسیم می‌شوند.

- **دایر المعارف عمومی:** کتاب مرجعی است که در آن اطلاعات و آگاهی‌هایی در همه زمینه‌های فرهنگ و معارف بشری در شکل مقالاتی (مختصر یا مفصل) گردآوری شده است مانند دایر المعارف بزرگ ژاپن.

- **دایر المعارف تخصصی یا اختصاصی:** کتاب مرجعی است با مقالات تخصصی در رشته‌ای خاص که به منظور برآوردن نیاز دانشیان و دانش‌پژوهان در زمینه‌ای خاص تهیه می‌شود مانند دایر المعارف فلسفه، این عده «دایر المعارف تخصصی» و «دانش‌نامه» را مترادف یکدیگر دانسته‌اند.<sup>۶</sup>

#### ۳-۲- تاریخچه دایر المعارف‌نگاری

دایر المعارف‌نویسی پیشینه‌ای بس کهن دارد به گونه‌ای که امروزه به سختی می‌توان نام دایر المعارف را بر دایر المعارف‌های نخستین گذارد. بخش‌هایی از یک دایر المعارف کهن که تاکنون به دست آمده است مربوط به دوره یونان باستان است. بسیاری ارسطو را نخستین کسی می‌دانند که به گردآوری مجموعه اطلاعات و دانش‌های بشر اقدام کرده است.

برخی بر این باوراند که تاریخ دایر المعارف‌نویسی در شرق طولانی‌تر از غرب است و اولین دایر المعارف را به چینی‌ها منسوب می‌نمایند.<sup>۷</sup>

#### ۳-۱- تحولات دایر المعارف‌نویسی

آن چه اهمیت دارد این است که در طول تاریخ دایر المعارف‌نویسی سه دوره عمده وجود دارد:

##### الف- دوره آغازین

این دوره از آغاز تا اوایل قرن هفدهم به طول انجامید، دایر المعارف‌هایی که در این سال‌ها نوشته شده

درخشان فرهنگ و تمدن ایرانی و اسلامی و با توجه به محدودیت مدخل‌های دایره‌المعارف‌های موجود و ناکافی بودن آنها در گستره علوم اسلامی و نیز هجوم فرهنگ‌های بیگانه به فرهنگ و آموزه‌های اصیل اسلامی نیاز به تلاشی گسترده و نو، به منظور شناساندن فرهنگ و تمدن اسلامی به دین‌پژوهان احساس می‌شد یکی از حرکت‌های بنیادین در این زمینه طراحی نظام اطلاع‌رسانی معارف اسلامی بود که براساس آن اطلاعات مربوط به علوم اسلامی سازماندهی و به شیوه‌ای نو و کارآمد با بهره‌گیری از ابزار فنی مدرن، دسترسی به آنها سهل و آسان گردد، که تهیه و تدوین فرهنگ‌نامه‌هایی با اصول و ضوابط علمی یکی از لوازم این طرح بزرگ به شمار می‌آید.

آن چه که ضرورت این کار را دو چندان می‌کرد این بود که ویرایش جدید «دایره‌المعارف اسلام» در غرب مانند ویرایش‌های قبلی آن با برخی غرض‌ورزی‌ها و اشتباهات اساسی همراه بود.

در راستای پاسخگویی به این نیاز فراگیر «واحد اصطلاح‌نامه علوم اسلامی» به ریاست حجه الاسلام والمسلمین جناب آقای «یعقوب‌نژاد» به منظور برداشتن گام‌های اساسی و بنیادین در زمینه بسترسازی برای تولید اندیشه‌های ناب و پی‌ریزی شالوده‌ای مدرن و کارآمد برای ذخیره‌سازی دانستنی‌ها و آگاهی‌های اسلامی و تألیف و تدوین کتب مرجع در سال ۱۳۷۰ تأسیس شد<sup>۱۰</sup> و تاکنون موفق به تهیه و تدوین آثاری با ارزش در زمینه علوم اسلامی شده است که فرهنگ‌نامه اصول فقه از آن قبیل است.

«فرهنگ‌نامه اصول فقه» کاری است از «گروه پژوهشی اصول فقه» واحد اصطلاح‌نامه علوم اسلامی که وابسته به مرکز مطالعات و تحقیقات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم می‌باشد.

این گروه که در سال ۱۳۷۴ فعالیت خود را آغاز نمود با بهره‌گیری از محققانی زبده کار آشنا و دانش‌آموخته حوزه و دانشگاه و با برخورداری از حمایت‌های فکری اساتید فن در اولین گام به تهیه اصطلاح‌نامه اصول فقه با بیش از پنج هزار و سیصد اصطلاح اقدام نمود که در سال ۱۳۷۸ به چاپ رسید.<sup>۱۱</sup>

از سال ۷۵۰ تا ۱۱۰ میلادی یعنی ۳۵۰ سال از تاریخ علم را با نام‌هایی چون جابر، خوارزمی، رازی، مسعودی، ابوالوفاء، بیرونی، خیام مزین می‌کند و در ادوار بلافصل بعدی نیز گرچه چهره‌های غربی اندک‌اندک خودنمایی می‌کنند ولی درخشش ابن رشد، طوسی‌ها و ابن نفیس‌ها چشم‌گیر است، این افراد زبدگان حوزه‌های شیمی، جبر، پزشکی، جغرافیا ریاضی، فیزیک و اخترشناسی عصر خود بوده‌اند.

دانشمندان اسلامی سابقه دیرینه‌ای در زمینه واژگان‌نگاری و فرهنگ‌نویسی دارند و از نظر تبیین شیوه جمع‌آوری اصطلاحات، خدمات ارزنده‌ای ارائه کرده‌اند. درباره تاریخچه نگارش دایره‌المعارف‌ها برخی بر این عقیده‌اند که دایره‌المعارف‌نویسی در جهان اسلام از قرن سوم هجری از زمانی شروع شد که «ابن‌قتیبه» نخستین دایره‌المعارف جهان اسلام را با نام «عیون‌الخبار» در موضوعاتی چون قدرت، جنگ، شرافت، شخصیت، یادگیری، زیباشناسی، دوستی، عبادت، غذا و زنان به نگارش درآورد.

این نهضت علمی در قرن چهارم با نگارش دایره‌المعارف‌هایی چون «الفهرست» ابن ندیم «رسائل اخوان‌الصفاء» دنبال شد و تاکنون ادامه دارد.

ایرانیان در روند رشد علم در جهان اسلام سهم به‌سزایی داشته‌اند و دایره‌المعارف‌های زیادی در جهان اسلام به عربی و فارسی تألیف و تدوین نموده‌اند. قدیمی‌ترین دایره‌المعارف گونه در ایران «دینکرت» است که دایره‌المعارف دینی زرتشتی به زبان پهلوی است که در قرن دوم و سوم هجری در نه جلد منتشر شد. در قرن سوم هجری «ابوحفص سغدی» نخستین فرهنگ لغت فارسی را نوشت؛ ایرانیان با ترجمه آثار عربی به فارسی توانستند خدمات متقابلی به اسلام و ایران انجام دهند.<sup>۹</sup>

#### ۴- معرفی فرهنگ‌نامه اصول فقه

##### ۴-۱- تاریخچه

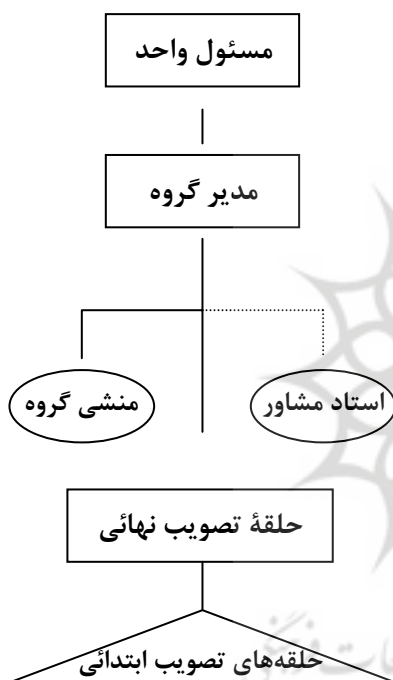
پس از انقلاب شکوهمند اسلامی و فراهم آمدن بستر فعالیتهای پژوهشی با در نظر گرفتن پیشینه

### ۴-۳- ساختار تشکیلاتی

گروه دانش‌نامه اصول فقه از ارکان زیر تشکیل شده است:

- مسئول گروه
- استاد مشاور
- اعضای گروه
- منشی گروه

نمودار تشکیلاتی گروه مستندنگاری  
واحد اصطلاح‌نامه علوم اسلامی



### ۴-۴- مسئول گروه

مسئول گروه که از آغاز تا انجام کار همراه گروه بوده است، بیش از یازده سال سابقه شرکت در درس‌های خارج فقه و اصول حوزه علمیه را دارد و افزودن بر آن دارای مدرک کارشناسی ارشد در رشته حقوق خصوصی از دانشگاه تهران و فارغ‌التحصیل رشته تخصصی کلام حوزه علمیه قم است که سابقه هشت سال تدریس در رشته فقه و اصول در حوزه و دانشگاه، و نیز بیش از ده سال کارهای پژوهشی را داشته و مقالاتی نیز به چاپ رسانده است و از آن جا که از اعضای گروه نگارش اصطلاح‌نامه اصول فقه

در دومین گام درصدد تدوین «فرهنگ‌نامه اصول فقه» برآمد، و این کار طاقت‌فرسا و دیربازده را با هفت نفر محقق فرهنگ‌نامه نگار، یک ویراستار و البته راهنمودها و پشتیبانی‌های بی‌دریغ مسئول واحد اصطلاح‌نامه علوم اسلامی به انجام رساند.

### ۴-۲- ویژگی‌ها

- شماره مدخل‌هایی که در ویرایش اول این فرهنگ‌نامه ارایه می‌شود بیش از سه هزار است که از نظر گستره کار دانش‌نامه نویسی در علم اصول فقه بی‌مانند است.

- یکی دیگر از ویژگی‌های منحصر به فرد این فرهنگ‌نامه آن است که تعیین و طبقه‌بندی مدخل‌های آن بر پایه «اصطلاح‌نامه اصول فقه» طرح‌ریزی شده و هم‌زمان با انتشار، برنامه نرم‌افزاری آن نیز طراحی و به اجرا درآمده است.

- از دیگر ویژگی‌های این مجموعه نفیس آن است که مدخل‌هایش از میان منابع شیعی و سنی انتخاب شده‌اند و حدود دویست منبع از منابع اصولی شیعه و سنی پشتوانه این کار عظیم است که به تناسب به آنها رجوع شده است.

این دانش‌نامه در سه جلد عرضه می‌شود که جلد اول آن با حدود هزار مدخل به واحد نشر تحویل داده شده است که بزودی در اختیار علاقه‌مندان قرار خواهد گرفت؛ ویرایش نهایی جلد دوم نیز رو به اتمام است و جلد سوم آن نیز در انتظار ویرایش نهایی و آخرین اصلاحات می‌باشد.

به منظور انتقال تجربیات گران‌بها به سایر مؤسسات پژوهشی نوپیدا که در این عرصه دست به فعالیت می‌زنند و آشنایی بیشتر با فرهنگ‌نامه اصول فقه و گروه مؤلفان و نیز خصوصیات و شیوه کار بایسته است مطالبی پیرامون ساختار تشکیلاتی، مراحل اجرایی و شیوه‌نامه تدوین فرهنگ‌نامه اصول فقه ارائه شود:

- با فن اصطلاح‌نامه‌نگاری و نگارش فرهنگ‌نامه آشنا باشد؛
- دارای وقت آزاد و مفید باشد.

#### ۴-۷- وظایف

- شرکت در جلسات مشورتی گروه و ارائه نظر برای حل مشکلات
- نظارت مستمر بر محتوای علمی و ارائه راهکارهای اصلاحی
- ارائه نظر در زمینه شناسایی منابع و طبقه‌بندی آنها
- شرکت در شورای پژوهشی واحد (در صورت دعوت)

#### ۴-۸- منشی گروه

- منشی گروه لازم است افزون بر آشنایی با خدمات اداری و بایگانی اسناد و مدارک با فن اصطلاح‌نامه‌نگاری و نگارش فرهنگ‌نامه نیز آشنا باشد.

#### وظایف

- تهیه وسایل و ابزار مورد نیاز گروه
- تنظیم و بایگانی اسناد و مدارک
- تشکیل پرونده‌های علمی و طبقه‌بندی کردن مقاله‌ها
- اعلام ساعت و روز برگزاری جلسات گروه
- پاک‌نویس کردن مقاله‌ها در صورت لزوم
- پیگیری امور رایانه‌ای و نشر

#### ۵- مراحل اجرایی فرهنگ‌نامه اصول فقه

##### ۵-۱- شناسایی منابع و مآخذ از راه‌هایی چون:

- رجوع به کتابخانه‌های عمومی و تخصصی
- رجوع به بانک‌های اطلاعاتی و شبکه‌های اطلاع‌رسانی
- مشورت با اساتید فن به ویژه استاد مشاور

##### ۵-۲- طبقه‌بندی منابع به لحاظ‌های گوناگون چون:

- شیعه و سنی بودن
- دست اول بودن یا نبودن
- قدیم یا جدید بودن

است، آشنایی کاملی با فن اصطلاح‌نامه‌نگاری دارد و افزون بر آن عضو شورای علمی «دانش‌نامه کلام اسلامی» مرکز تخصصی کلام حوزه عملیه قم نیز می‌باشد. مهم وظایف مدیر گروه عبارت‌اند از:

- تشکیل گروه و انتخاب اعضای آن با مشورت و تصویب مسئول واحد
- اجرای سیاست‌های کلی و تعیین اولویت‌های گروه
- تعیین منشی گروه
- تشکیل حلقه‌های کاری و تقسیم کار میان آنان
- نظارت علمی مستمر بر روند کار اعضاء و ارائه رهنمودهای لازم
- ارتباط با مسئول واحد و سایر مدیران
- ارتباط با مؤسسات پژوهشی دیگر با هماهنگی مسئول واحد
- ویراستاری علمی و نظارت بر ویراستاری شکلی

#### ۴-۵- اعضای گروه

اعضای گروه «فرهنگ‌نامه اصول فقه» همگی از دانش‌آموختگان و فضلاء حوزه علمیه قم هستند که افزون بر ده سال سابقه شرکت در درس‌های خارج فقه و اصول حوزه علمیه را دارا هستند و برخی نیز دارای مدرک دکترای رشته فقه و حقوق اسلامی از دانشگاه تهران و یا فارغ‌التحصیل رشته‌های تخصصی حوزه علمیه قم و از مدرسان حوزه و دانشگاه و همگی آشنای با فن اصطلاح‌نامه‌نگاری و دارای سوابق طولانی پژوهشی‌اند.

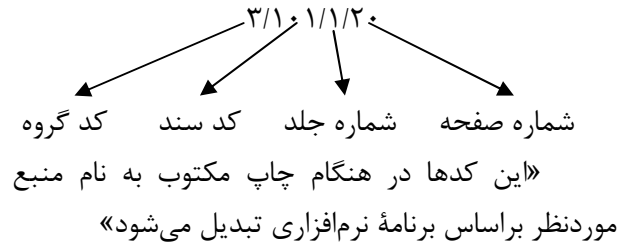
#### ۴-۶- استاد مشاور

استاد مشاور که به پیشنهاد مدیر گروه و تصویب شورای پژوهشی واحد انتخاب می‌شود دارای شرایط و وظایف زیر است:

- از متخصصان رشته اصول فقه و دست کم دارای مدرک اجتهاد و یا دکتری باشد؛
- از مدرسان با سابقه فقه و اصول و یا صاحب اثری ارزنده در این رشته باشد؛

## ۵-۳- کدگذاری منابع

کدگذاری منابع به منظور صرفه‌جویی در وقت و بالا رفتن سرعت و ضریب امنیت کار به شکل زیر انجام می‌پذیرد.



## ۵-۴- تهیه شناسنامه اسناد:

شناسنامه اسناد در فرم‌هایی که حاوی اطلاعات ذیل است، ثبت می‌گردد:

« نام اثر، نام صاحب اثر، مترجم، محقق، ناشر، نوبت نشر، سال نشر، تعداد جلد»

## ۵-۵- تهیه فیش‌های تحقیقاتی به تناسب مراحل کار

۵-۶- تعیین مدخل‌ها که براساس اصطلاحنامه اصول فقه انجام می‌گیرد

۵-۷- تشکیل حلقه‌های کاری برای تصویب ابتدائی و نهایی

کار فرهنگ‌نامه اصول فقه با تشکیل سه حلقه به انجام رسید؛

در حلقه اول و دوم که هر یک از سه نفر محقق تشکیل شده‌اند ابتدا هر رده- برای مثال رده استصحاب- به یک محقق واگذار شده آنگاه بعد از تهیه مقاله اولیه هر یک از این مقاله‌ها در همان حلقه به تصویب می‌رسد و برای بازنگری و یا بازنگاری به گروه دیگر تحویل می‌شود، در نهایت مصوبات این دو حلقه در حلقه سوم که متشکل از مدیر گروه و مسئولان حلقه اول و دوم است به تصویب نهایی می‌رسد.

## ۵-۸- تحویل به گروه نظارت

این کار به منظور نظارت شکلی و محتوایی از لحاظ رعایت آیین‌نامه‌ها و شیوه‌نامه‌های اجرایی صورت می‌گیرد.

## ۵-۹- ویراستاری شکلی

۵-۱۰- کنترل نهایی توسط مدیر گروه

۵-۱۱- تحویل به گروه رایانه

۵-۱۲- غلط‌گیری و نسخه‌خوانی

۵-۱۳- تحویل به شورای پژوهشی

۵-۱۴- تأیید نهایی مسئول واحد

۵-۱۵- تحویل به واحد نشر

۵-۱۶- پیگیری امور نشر

## ۶- کلیاتی از شیوه‌نامه تدوین فرهنگ‌نامه اصول فقه

## ۶-۱- ضوابط و اصول کلی

این ضوابط که لازم است همواره مدنظر محققان باشد عبارتند از:

- گزیده‌نویسی؛

- فشرده‌نویسی و پرهیز از تکرار؛

- مستند بودن مطالب؛

- گزارشی بودن و رعایت اصل بی‌طرفی؛

- استفاده از منابع دست اول؛

- یک دستی و انسجام مطالب؛

- روان‌نویسی.

## ۶-۲- ساختار و شکل کلی متن مقالات

- تعریف لغوی و خصوصیات شکلی و اعرابی؛

- تعریف اصطلاحی؛

- جایگاه اصطلاح در علم اصول فقه؛

- شرح، توضیح و آوردن مثال؛

- شاهد مثال‌هایی از متن اسناد؛

- آراء و دیدگاه‌های مختلف و دلایل آنها؛

- نکات ضروری مرتبط با مطلب.

## ۶-۳ شیوه نگارش

- فارسی‌نویسی؛

- جدانویسی؛

- رعایت علائم سجاوندی مانند استفاده بجای از نقطه،

ویرگول، نقطه ویرگول؛

- قراردادن اسامی افراد، اماکن، آیات، و نقل قول‌های

مستقیم در گیومه؛

- ترجمه آیات، روایات و متون عربی؛

- آوردن مطالب و نکات مفیدی که با متن ارتباط دارند

در پایان متن بعد از کلمه «نکته:»؛

- ارجاع کامل به مدخل دیگری برای توضیح بیشتر با

به بکارگیری علامت «تیز ر.ک.»؛

۲/۸۵ و ۳/۱۰۶/۱

۴/۵۰ و ۳/۲۳۴/۳

- کتاب‌هایی که جلد اول آن‌ها چاپ شده و جلد‌های دیگر هنوز منتشر نشده است آدرس آن به شکل زیر آمده است:

۳/۱۳۴/۱/۷۷

- آدرس کتاب‌هایی که دو جلد در یک مجله و دارای صفحات غیرمسلسل است به گونه زیر آورده شده است:

۲/۱۰۴/۱/۵۵

۳/۱۰۴/۲/۷۹

- کتاب‌هایی که دارای قسمت‌های مختلف در یک جلد می‌باشند، اگر شماره جلد را داشتند بعد از شماره جلد شماره آن قسمت - که مطلب از آن نقل شده - به شکل زیر می‌آید:

۳/۱۰۶/۴-۲/۶۶

شماره جلد

شماره قسمت

و چنانچه شماره جلد نداشته باشند فقط شماره قسمت می‌آید مانند:

۳/۱۷۲/۲-۲/۲۵

شماره قسمت

- آدرس‌دهی آیات به شکل زیر است:

۱- بقره (۲) آیه ۵۷

شماره سوره

- در آدرس‌دهی لغت‌نامه‌ها به شکل زیر عمل شده است:

فرهنگ معین، ماده نمازگزار

لغت‌نامه دهخدا، ماده تشکر

المنجد، ماده، «ضرب»<sup>۱۲</sup>

۲- همان.

۳- لغت‌نامه دهخدا، واژه «فرهنگ‌نامه».

- آوردن توضیحات و شرح بیشتر در مواقع لزوم بعد از نماد «توضیح»؛

#### ۴-۶- شیوه‌نامه آدرس‌دهی

- لزوم یکسان بودن اسناد مورد استفاده از ابتدا تا انتهای کار از لحاظ نوع چاپ، ناشر، سال نشر و شماره صفحات؛

- آدرس‌دهی در فرهنگ‌نامه اصول فقه به دو گونه است:

۱- مستقیم

۲- غیرمستقیم

آدرس‌دهی مستقیم پس از شماره‌گذاری در متن به صورت زیر انجام شده است:

۳/۱۰۳/۲/۱۰۶-۱

۳/۱۰۱/۱/۴۰-۲

- آدرس‌دهی غیرمستقیم بعد از نماد «ر.ک.» به

صورت زیر انجام شده است:

۳/۱۴۴/۲/۵۰

۳/۱۱۶/۵/۲۳

۳/۲۰۰/۲/۱۲۰

- اگر دو مطلب جدای از هم، از یک صفحه منبعی

به طور «نقل قول مستقیم» آورده شوند، آدرس آن به شکل زیر می‌آید:

۳/۱۰۲/۱۶۸-۲ و ۱

- چنانچه مطلبی در بیش از یک صفحه به طور

مسلسل آورده باشند، افزون بر صفحه شروع، صفحه پایانی نیز آورده شده است مانند:

۳/۱۰۲/(۲۵۵-۲۵۱)

- اگر مطلبی در دو جای یک سند آمده باشد و

صفحات غیرمسلسل باشد به شکل زیر عمل می‌شود:

۳/۲۴۴/۸۵ و ۱۲۱

- کتاب‌هایی که دو جلد در یک مجلد و دارای

شماره صفحات مسلسل است. آدرس آن به شکل زیر می‌آید:

#### پی‌نوشت‌ها:

۱- مقاله «دائر المعارف‌ها و واژه‌نامه‌ها» از دائر المعارف بریتانیکا، ج ۱۸، ص (۳۶۵-۳۸۵)، ویرایش (۱۹۸۵).



- ۴- محمدحسین قرشی، مقاله «تاریخچه دائر المعارف نگاری در جهان» کیهان فرهنگی، سال سیزدهم، شماره ۱۲۷، ص ۳۰.
- ۵- فرهنگ نفیسی، واژه «فرهنگ».
- ۶- پوری سلطانی و فروردین راستین، کتاب اصطلاحنامه کتابداری، ص ۱۲۸.
- ۷- نورالله مرادی، مقاله «دائر المعارفها را بشناسید» نشر دانش، شماره ۵، سال ۱۳۶۰، ص ۵۱.
- ۸- هوشنگ اعلم، مقاله «عنوان‌های اصلی و فرعی دائر المعارف‌نویسی در غرب» کیهان فرهنگی، سال سیزدهم، شماره ۱۲۷، ص (۴۴-۴۷).
- ۹- محمدحسین قرشی، مقاله «تاریخچه دائر المعارف نگاری در جهان» کیهان فرهنگی، سال سیزدهم، شماره ۱۲۷، ص ۲۵.
- ۱۰- ارکان و گروههای پژوهشی واحد اصطلاحنامه علوم اسلامی عبارتند از:
- الف: ارکان
- مسئول واحد
  - شورای پژوهشی
  - شورای برنامه‌ریزی اجرایی
  - کمیته‌های تخصصی
  - آموزش و نظارت
- ب: گروههای پژوهشی
- علوم قرآنی
  - فلسفه اسلامی
  - اصول فقه
  - کلام اسلامی
  - اخلاق اسلامی
  - علوم حدیث
- ۱۱- «اصطلاحنامه» برگردان واژه انگلیسی تزاروس «Thesaurus» است.
- در علم اطلاع‌رسانی «تزاروس» به معنای «گنجینه واژگان» و «واژگان‌نامه» است.
- اصطلاحنامه کتابی است مرجع که در آن واژگان کلیدی با به کارگیری زبان نمایه‌ای به گونه‌ای نهادینه و روشمند گردآوری شده و میان آن روابط معنایی (هم‌ارز، سلسله مراتبی، وابستگی) برقرار، و براساس نظام خاصی (الفبایی، نظام یافته، سلسله مراتبی) طبقه‌بندی شده‌اند.
- برای آگاهی از تفاوت اصطلاحنامه با فرهنگ، به مقدمه اصطلاحنامه با فرهنگ، به مقدمه اصطلاحنامه علوم قرآن ص ۵ رجوع کنید.
- ۱۲- آیین‌نامه داخلی فرهنگ‌نامه نگاری گروه اصول فقه، واحد اصطلاحنامه علوم اسلامی.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی